

освіта, наука, культура є вираженням об'єктивного поступального розвитку людського духу. Освіта як важливий компонент духовної культури епохи завжди визначається певним світоспогляданням; її організація повинна не лише передбачати засвоєння інформації спеціального характеру, але й будуватись на чітких уявленнях про душевний розвиток людини.

Література:

1. *Гогоцький С.С.* Философия // Философский лексикон. – К., 1873. – Т.IV. – С.78 – 87.
2. *Гогоцький С.С.*Обозрение философской системы Гегеля. / Гогоцький С.С. – М., Директ-Медиа, 2011. – 370 с. – ISBN 978-5-990-32549-4.
3. *Гогоцький С.С.* Философия XVII и XVIII веков в сравнении с философиею XIX века и отношение той и другой к образованию. Выпуск первый. – К., университетская типография, 1878.
4. *Гогоцький С.С.* Философия XVII и XVIII веков в сравнении с философиею XIX века и отношение той и другой к образованию. Выпуск второй. – К., университетская типография, 1883.
5. *Гогоцький С.С.* Философский словарь. – СПб.: «Тропа Троянова», 2009. – 297 с. – ISBN 978-5-89798-067-3.
6. *Мозгова Н.Г.* Автор першої вітчизняної філософської енциклопедії. / Мозгова Н.Г. Київська духовна академія, 1819 – 1820: Філософський спадок – К.: Книга, 2004. – С.171 – 188. – ISBN 966-8314-09-3.

A n n o t a t i o n

Halyna Poperechna. To the problem of interconnection of philosophy and education in S.S. Gogotskiy's heritage. The analysis of S.S. Gogotskiy's points of view on correlation of philosophy and education as the specific forms of spiritual atmosphere of certain epoch manifestation is performed, philosopher's understanding of the essence and the purpose of science, morality, art and others subjects of educational circle is discovered in the article.

Key words: *philosophy, education, science, morality, art, natural science.*

Соколова Н.В.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

МЕХАНІЗМИ ДІЇ ПЕРВІСНОГО СВІТОСПРИЙНЯТТЯ

Статтю присвячено дослідженню особливостей первісного мислення і первісної свідомості, як антропологічного, історичного, соціокультурного явища.

Ключові слова: *порідненість, співпричетність, асоціація, класифікація, прагматизм, ритуал.*

(II частина)

У першій частині статті ми дійшли висновку, що первісній думці властива парадоксальність безмірної широкості світу і його надзвичайної вузькості і обмеженості. Зв'язок усього з усім через зв'язок партиципації і порідненості між речами – як

розширення, «розтікання» світу вшир, поміж «не означуваними до кінця» речами, що не мають строго встановлених сутностей; і закінченість і завершеність його одної суцільної для нього сутності, що не пізнається, а «знається», – на відміну від поглиблення світу «всерединою» з одночасним чітким визначенням речей. Адже знання первісної людини – навіть нове знання – через встановлення порідненостей розтікається в одній площині, а не «поглиблюється» – в чому і виражається його повна остаточна завершеність, визначеність і «вузькість».

Також ми умовились визначати дії первісного світосприйняття діями «іншої логіки», щоб уникнути суперечності між раціональним і ірраціональним підходами до первісної свідомості, між визнанням і невизнанням за первісним світосприйняттям статусу мислення і раціональної, пронизаної осмисленими, логічними побудовами мисленнєвої діяльності. Адже логіка, виступаючи як «інша логіка» є вже і логікою і в той самий час містить у собі компонент що нібито заперечує її саму, адже на перший погляд логіка може бути лише однією, інакше – яка вона логіка? Так само і з мисленням. Воно нібито вже і є мисленням і ще не є. Але речі, що здобувають свої сутності у безперервному становленні – всі існують у еволюції, у розвитку – адже вони людські, а лишень у становленні перебуває сама людина як людина. І хоч ми маємо поняття – так би мовити щоб був розвиток мислення, щоб бути мисленням «що розвивається» необхідно, щоб було вже саме мислення, адже інакше нічому розвиватися – слід тримати на увазі і те, що все людське (як мислення) окрім того, що існує як сутність (певна завершеність) – також існує у постійному становленні – тобто незавершеності, і у цьому сенсі лише йде до свого виникнення, котрого вона ніколи не досягне.

Ми маємо хибне уявлення, взагалі-то цілком природне, що мислення як таке – це є сучасна форма мислення, що насправді є таким самим історичним етапом в еволюції мислення, як і мислення первісних. Тому, звісна річ, ми описуємо первісну форму мислення, виходячи з сучасної форми мислення, а не з точки зору Абсолюту, і наші судження є умовністю умовності – адже намагаються передати особливості первісного світосприйняття – вже умовність сприйняття відносно світу – через особливості сучасного світосприйняття – що так само має свої визначні риси і характер, а не віщає з висот об'єктивної реальності.

Отже, ми будемо умовно використовувати поняття «іншої логіки» для позначення сприйняття первісною людиною світу. А щоб умовно окреслити первісне мислення, що нібито вже і є мисленням і мисленням ще не є, використаємо термін, прекрасно вжитий Леві-Стросом «неприборканого мислення» – в якому найбільш зрозуміло викривається зміст, який ми тільки що описали. Наряду з таким, наше мислення виступає одомашненим і прирученим, вишколеним довгими тисячоліттями строгого «раціо».

«Дике мислення» (Конта), яке для нас не являється ні мисленням дикунів, ні мисленням первісного чи архаїчного людства, але думкою у дикому стані, на відміну від думки обробленої і одомашненої, з ціллю досягти впорядкування». [4, с. 418]

Звичайно, у первісних людей не було нашої логіки. Але це не означає що в них не було логіки зовсім. В них була власна логіка, інша, відмінна від нашої. У західній філософській традиції так званого «цивілізованого» світу «раціо» завжди посідало почесне місце і займало керівне положення. Всі інші сфери прояву людського таким чином скоряються перед його величним престолом і наукова доцільність вивисується

над невимовним обов'язком духовного і моральнісного. Тому визнати логіку, мислення, зачатки «раціо», що не вивищується ні над чуттєвим, духовним і навіть практичним, матеріальним світом – це вже зусилля переступити через власне світосприйняття, і здається можливим лишень виділивши «іншу», особливу логіку. Але особливість первісної свідомості полягає в тому, що логіка, мислення для неї не є окремим і відділеним від емоційних і моторних елементів. «Руки були настільки пов'язані з інтелектом, що дійсно складали його частину...» [2, с. 127] Це є однією з найсуттєвіших характеристик первісного неприборканого мислення. І, звичайно, зараз описуючи те, що думка була зрощена з почуттям і дією, з тим, що робила рука; ми поєднуємо у ціле вже розділені речі і, таким чином, неминуче уявляємо їх окремими. І інакше сказати, звичайно, не можна, як не можна повернути становлення мислення як феномену назад.

Однак спробуємо уявити взаємодію первісної людини зі світом як єдину нерозділену суцільну протяжність, що нічого в собі не вміщує, тому що не має нічого окремого – а є повністю всім, де ще немає споглядання кровно поєднаного з практичною дією (яким воно постає для нашого розуму) – бо не має ні споглядання, ні практичної дії, а одна суцільна рівна, як тканина, взаємодія, про яку навіть не можна сказати що вона все поглинає, бо окрім неї і так нічого немає.

Звичайно, ми не можемо зануритися у свідомість первісної людини, на мить оволодівши її світосприйняттям. І, звичайно, ми не можемо стверджувати, яким воно було насправді, а можемо лише розмірковувати виносячи умовні судження – тим більш об'єктивні, наскільки більш умовні, виходячи не з настанови : «Це було так», а з настанови: «Як могло бути інакше?».

Отже, для первісного світосприйняття і світовідчуття характерна «зрощеність» того, що роблять руки – практичної дії, розумової дії і почуття (розумових, емоційних і моторних елементів) у єдине нерозчленоване світосприйняття.

Також для первісної людини і стародавності характерна всеєдність людської діяльності. Тобто не розчленованість всіх сфер людського. Те, що потім стане побутом, мистецтвом, ритуалом, моральними устоями, наукою і теоретичними узагальненнями існує у всеосяжній єдності. Можемо взяти приклади з стародавнього світу – коли гончар виліплював свій глечик – це був витвір мистецтва, наукові дані містилися у сакральних текстах як релігійне, сакральне знання. Письмо саме по собі, спершу, вважалося сакральним.

Таким чином, світосприйняття не відділене від взаємодії зі світом і усі сфери людського існують у повній нерозчленованій всеєдності. І це стосується не тільки всеєдності того, що роблять руки з емоціями, почуттями і розумовими діями (про яку ми говоримо, звичайно, умовно, адже, таким чином, ніби-то вже робимо два кроки вперед – розділяємо світ з суцільної повноти, а потім назад знов його поєднуємо, тому в нас і виходить «єдність») а і зрощення тих якостей, які зазвичай називають «виключним прагматизмом» первісних спільнот і суцільною заміфологізованістю, ритуалізованістю їх діяльності і їх дійсності. Що це означає? Річ у тому, що мешканці диких племен надзвичайно точно, доцільно і тверезо орієнтуються у невеличкому просторі оточуючого їх життєустрою. У первісних людей надзвичайно розвинена «конкретна пам'ять». «Надзвичайний розвиток пам'яті, притому конкретної пам'яті, вірної, до найменших деталей, що відтворює чуттєві враження у порядку їх сприйняття..» [2, с. 95] У них не

тільки надзвичайно гострий зір, нюх і слух, що реагують на кожен шорох і рух, розуміючи їх так природно, як рух власного тіла, не тільки неймовірна пам'ять, що помічає і утримує надовго найнезначніші деталі, а і мислення, яке ми окреслили неприборканим, навдивовижу вправне. Таке саме вправне, як вправні їх руки. Те, що первісна людина – віртуоз у практичних діях, будучи у побуті майже витонченою, витлумачилось деякими дослідниками як прагматизм, тобто націленість на практику і зацікавленість перш за все у практичних речах.

Тут мусимо зазначити ще один момент: чи можемо ми називати побут первісних людей побутом у нашому розумінні, адже до кожної речі, яку вони створювали, вони відносились як до певної індивідуальності, вкривали побутову річ візерунками і зверталися до неї як до такої, що наділена певними дивовижними якостями, які можуть вплинути чи не вплинути на хід подій. Годі ї сперечатися, що первісна людина надзвичайно практична (адже безпосередньо близько до практики) і з її здоровим глуздом у веденні господарства ми просто не порівнювані. Але чи є це «практицизмом» у нашому розумінні – як рисою людської душі, чи просто неминучою близькістю первісної людини до природи? Людина, що тільки виходить з лона природи, що ще перебуває з нею у суцільній порідненості, єдності, має з нею «одну шкіру», і не через практичне споглядання особливостей росту рослин (наприклад), виходячи з утилітарних наслідків, розуміє як їх вирощувати краще – така думка могла прийти в голову лише людині сучасного гатунку – а, так би мовити, відчуваючи її як рідну, а себе через цю порідність як приналежну до неї, діє в її межах, будучи сама її частиною набагато більше, ніж ми з вами природні істоти. Практики, як практики у нашому розумінні немає – є «заглиблення» у фізичну дію (у речі, ототожнення з речами), що є щоденною, повсякденною, але не є практичною, а є необхідним неминучим способом буття первісних людей, адже їм за здобуттям їжі доводилось проводити чи не весь свій час. До речі, цікаво, хоч первісна людина і витрачала непорівнювано більше часу для виготовлення речі, вона ніколи не була так прив'язана і так залежна від речей, як наш сучасник. Можливо, тому, що не було границі між нею і річчю – і тому вона суцільно існувала у взаємодії з нею, а ми виступаємо як власники, між нами і речами є розділення, і лише так ми і можемо бути від них залежні. А де немає розділення – там суцільне існування.

Наряду з цим стверджується, що усе повсякденне первісної людини повністю підкорено магічним і містичним ритуалам, і, що якщо без певних обрядів первісна людина не йде на полювання, або не приступає до збору врожаю, то це означає що її буквально захлиснули надприродні вірування, що не дають їй без звернення до них і кроку ступити. Що кожна найменша дія первісної людини пронизана сакральним змістом і її життя відбувається як велика містерія. Існують свідчення про те, що деяке плем'я через те що поблизу не було скель, на яких можна було б зобразити здобич і провести відповідний обряд, просто вимерло серед достатку здобичі. Адже, «тварина не може бути вбита проти свого бажання або волі» [2, с. 180] «...Вони (тварини) зглянулись би до потреб мисливця, дозволяючи себе вбивати, коли вони його люблять, або, наприклад, знущаються над ним і робляться невразливими, коли вони його зневажають». [2, с. 447] Адже «для пра-логічного мислення не має просто зображення, так як зображення співпричетно оригіналу, і, навпаки, оригінал співпричетний зображенню; тому для

індійця володіти зображенням означає в деякій мірі забезпечити себе володінням оригіналу». [2, с. 179] Тому цілком зрозумілим здається той факт, що без зображення здобичі, і отримання таким чином дозволу від неї її вполювати, дикі люди не вважали за можливе вбивати і їсти тварин, задля свого виживання. Таким чином, міф, у якому у високій формі містяться знання про ландшафт, історичне минуле славетних предків, про господарство – у чому ми могли б бачити, звичайно, несвідоме, але теоретичне узагальнення досвіду – вивищується над дійсністю, і, подавляючи все звичайне, робить будь-яку людську діяльність залежною від себе і опосередкованою собою. Дійсність виступає таким чином наскрізь сакралізованою, а людина глибоко забобонною.

Звичайно, обидві точки зору суперечать одна одній, однак і одна без одної не існували б – як одна крайність завжди урівноважує іншу.

Але з кожної з цих точок зору випливає ось яка не пояснювана річ: припустимо, що побут цілком підкорений, пригноблений, поглинутий ритуалом, і так, що окрім ритуальних дійств – адже кожна найдрібніша дія несе у собі сакральний смисл – нічого немає. Виникає питання: з чого виділяється ритуал як ритуал? Як він виділяється з суцільної сліпої взаємодії первісної людини зі світом так, що це дозволяє нам говорити про ритуал як ритуал, тобто щось окреме, щось особливе, з виключно собі притаманними рисами? Як може існувати суцільний ритуал, якщо немає практики, побутових речей? Як його визначити, з чого йому виділятися? Те саме про практику, прагматизм – як може вона існувати без того, що могло б бути протилежним їй? Для первісної людини немає ділення. **Культ є побут, побут є культ.** Побут зрощений з культовими, ритуальними заходами, так, що вони не є окремими, а є одним і тим самим. Міфологічні мотиви, ритуали, обряди для первісної людини є настільки буденними і чиняться як щось, умовно кажучи, природне, що їх не можна ще винести у вищу сферу, а час обряду проголосити часом залучення до вищої, надприродної сутності. **Містичний обряд є продовженням практичної дії.** Обряди «вибачення» перед тваринами, на яких збираються полювати, обряди «задобрення» здобичі і встановлення з нею зв'язків не проводяться до власне полювання як щось окреме, але обов'язкове – обряд вже є полюванням. Так само стріла, випущена у здобич, потрапляє у здобич не через технічну вправність мисливця, а через те, що здобич дозволяє мисливцю себе вбити. Виходить, стрілу направляють найтонші лінії містичних взаємозв'язків, і тут саме полювання вже є обрядом. «З одної сторони, всі дії, навіть щонайменш побутові, мають містичний характер. Лук, зброя, сіть, кінь мисливця або воїна – все це співпричетно таємничим силам, що приводяться в дію церемоніями. З іншої сторони, ці церемонії аж ніяк не являються лише підготовчими діями, що необхідні для полювання або для війни: вони вже є саме полюванням або війною». [2, с. 191] Ми можемо виводити безкінечну лінію з обряду – практики – обряду – практики і так далі, але найголовніше для нас зрозуміти, що для первісного вони нерозривні і рухаються в одній площині.

Також можемо привести думку, що первісна людина, перед якою світ надзвичайно «розпорошений», «деталізований», «конкретизований» ігнорує досвід в цілому і неперевершена в деталях. Власне і через цю причину не може бути практики як практики і досвіду у нашому розумінні. У кожній конкретній дії її взаємодії з речами первісна людина може вчинити найкраще, найзручніше, її вчинок може бути найкращим в даній ситуації (арістос); і таких ситуацій, в яких вона діє щонайкраще відповідно до даних

умов, може бути безмірно багато. Адже первісна людина дуже чутлива до деталей і найменших подробиць. Але первісна людина не може зробити теоретичного узагальнення з усіх ситуацій цих досвідів, щоб вийти за рамки конкретного, і вивести дещо загальне, що видалося б хорошим, корисним для усіх подібних ситуацій. Тому що вона не бачить якихось «загальних подібностей», а світ перед нею «деталізований» і подрібнений «конкретними», навіть, радше, «індивідуалізованими» речами. Таким чином, кожна подія видається новою, кожне явище неповторне і кожна ситуація вимагає діяти відповідно до неї, ніби вперше. До того як стародавній розум почав робити узагальнення, йому неминуче передував період, у якому він узагальнень ще не робив. Змушена бути в кожен момент «конкретною», і діяти в кожен момент «конкретно», первісна людина не може набути досвіду як досвіду - адже для цього необхідно вийти за його межі; первісна людина не може бути виключно практичною або глибоко ірраціональною, адже вона сама «є» у практичній дії і ритуалі, які не виступають видами її діяльності, її «діяльностями», а складають з нею одне ціле. Буття первісної людини не складається з певної кількості, певних видів і певних плинностей її «діяльностей», а ніби заточене всередину їх.

Висновки: Отже, досліджуючи особливості первісного мислення ми прийшли до таких висновків: слід визнавати первісну свідомість не як а-логічну, до-логічну або наділену такою ж логікою, як наш сучасник, а як таку, що рухається в рамках „іншої логіки”; у первісній свідомості світ постає як надзвичайно обмежений і визначений у своїй єдиній „загальній сутності” (маючи окремі речі в собі не-визначеними і „не чітко окресленими”), і в той самий час світ постає як безмірно потенційно широкий - в сенсі встановлення нових і нових зв'язків співпричетностей і порідненостей між речами, коли розширення відбувається на одній площині, одному рівні; у первісному мисленні не можна відривати схожість і розрізнення як принципи, що існують окремо, вони є „те саме” в тому сенсі, що розрізнення між одними предметами є встановленням схожості між іншими, а встановлення схожості між одними є встановленням розрізнення між другими; не слід вибирати асоціацію чи класифікацію, як основний метод дії первісного мислення - асоціація постає як сама класифікація, а первісна класифікація постає лише в межах асоціювання; первісні люди не встановлювали раз і назавжди порідненості і співпричетності між речами, а оперували нею; для первісної свідомості мислення не є окремим і відділеним від емоційних і моторних елементів; для первісної життєдіяльності не є характерною не „виключний прагматизм”, ні „суцільна заміфологізованість” світу - а точніше вони присутні в однаковій мірі первісній групі. Як культ був звичайним і буденним явищем, а практична дія - сакральною і ритуалізованою.

Таким чином, дослідження первісної свідомості ввижається нам найбільш доцільним з точки зору аналізу логічної послідовності розвитку свідомості, а не виведення з етнографічних, археологічних даних певних стверджень, що, чим більше виступають як ствердження на основі «емпіричного» матеріалу, тим більше залежать від власної парадигми дослідника.

Література:

1. Дюркгейм Е. Первісні форми релігійного життя: Тотемічна система в Австралії / Е. Дюркгейм; наук. ред. Т. Метельова. – К.: Юніверс, 2002. – 424с.

2. *Леви-Брюль Л.* Сверхестественное в первобытном мышлении / Л. Леви-Брюль. – М.: Педагогика-пресс, 1994. – 608с.
3. *Леви-Стросс К.* Первобытное мышление / К. Леви-Стросс ; Пер., вступ. ст. и прим. А.Б. Островского. – М.: Республика, 1994. – 384с.
4. *Леви-Стросс К.* Неприрученная мысль/ К. Леви-Стросс ; Пер., вступ. ст. и прим. А.Б. Островского. – М.: Академический Проект, 2008. – 520 с.
5. *Мосс М.* Социальные функции священного / М. Мосс ; пер. с фр. – СПб.:Евразия, 2000. – 448с.
6. *Потебня А.А.* Символ и миф в народной культуре / А. А. Потебня ; Сост., подг. текстов, ст. и коммент. А.Л. Топоркова. – М.: Правда, 1989. – 622с.
7. *Потебня А.А.* Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. – М.: Искусство, 1976. – 613с
8. *Спиркин А.* Происхождение сознания / А. Спиркин. – М.: Гос. изд-во полит. литер., 1960. – 472с.
9. *Тайлор Э.Б.* Первобытная культура / Э. Б. Тайлор, Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1989. – 573с.
10. *Юнг К. Г.* Душа и миф: шесть архетипов / К. Г. Юнг; Пер. с англ. А.А. Юдина. – М. – К.: ЗАО «Совершенство» - «Port-Royal», 1997. – 384с.
11. *Юнг К.* Об архетипах коллективного бессознательного / К. Г. Юнг ; пер. А. А.Рудкевич. – М.: Директ-Медиа, 2007 – 77с.

A n n o t a t i o n

Sokolova N.V. Mechanisms of action of primitive perception of the world. The article is devoted to researching of features of primitive thinking and primitive consciousness, as anthropological, historical, sociocultural phenomenon.

Key words: *affinity, complicity, association, classification, pragmatism, ritual.*

Павлишин Л.

Центр гуманітарної освіти НАН України

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО

ПРО РОЛЬ НЕСВІДОМОГО У ФОРМУВАННІ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ

У статті зосереджено увагу на позиції В. Винниченка щодо значення психоаналізу у формуванні духовного світу людини та досягненні нею внутрішньої гармонії.

Ключові слова: *несвідоме, психоаналіз, інстинкт, свідомість, самоаналіз, дисгармонія, психологічний стан.*

Твори В. Винниченка є свого роду психоаналітичною ареною, на якій постає широка палітра психічних станів людини. Винниченко, зображаючи своїх героїв у складних, суперечливих ситуаціях, намагався зануритися у глибини людської психіки, визначити роль інстинктів та несвідомого у поведінці людини. Винниченко цікавився психоаналітичним вченням, оскільки, очевидно, дійшов висновку, що неможливо досягнути душевної гармонії, щастя не займаючись вивченням самого себе, самоаналізом. На думку українського мислителя, психоаналіз допомагає зрозуміти власну сутність, стати самим собою. Винниченкові «вищі люди» є носіями нереалізованих бажань. Вони позбуваються своєї впевненості, бажання влади тоді, коли